

ESIPUHE

"Sosialismia on jo kokeiltu. 70 vuotta bolševikkien vallankumouksen jälkeen historian tuomio on, että yritys epäonnistui." Kaikkien, jotka vielä 1990-luvulla haluavat kutsua itseään sosialisteiksi, tulee kyetä tarjoamaan jonkinlainen vastaus tähän yleiseen näkemykseen. Tämä kirja on meidän vastauksemme. Ennen kuin aloitamme asian käsittelyn, voi aluksi kuitenkin olla hyödyllistä tehdä eroa joihinkin muihin selityksiin, joita länsimaisen vasemmiston piiristä löytyy.

Suurin osa sosialisteista varmaankin on sitä mieltä, että se yhteiskuntamalli, jota he tavoittelevat, poikkeaa olennaisesti Neuvostoliiton mallista. Näkemyksen taustalla voi kuitenkin olla monenlaisia perusteluita. Ensimmäinen ero on tehtävä sosiaalidemokraattien ja niiden välillä, joita kutsumme "idealismarxilaisiksi". Ensin mainitut ovat sitä mieltä, että neuvostososialismin epäonnistumisella ei ole paljonkaan annettavaa esimerkiksi skandinavaavistyyllisen sosiaalidemokratian tulevaisuudelle. Tämä voi hyvin pitää paikkansa. Neuvostososialismin kriisi osui samaan aikaan kuin sosiaalidemokraattiset aatteet ja instituutiot joutuivat

hyökkäyksen kohteeksi, erityisesti - joskaan ei pelkästään - Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, mutta siitä huolimatta joku voisi sanoa, että yhteys ei ainakaan ollut väistämätön: vaikka neuvostojärjestelmän kriisi johtikin sen häviöön, voidaan silti ajatella, että poliittinen heiluri heilahtaa länsimaailmassa jälleen takaisin kohti sosiaalidemokratiaa. Kuten tulemme näkemään, tätä on kuitenkin syytä epäillä. Toisaalta idealistimarxilaiset ovat taipuvaisia väittämään, ettei itäblokin epäonnistumista voida pitää marxilaisuuden epäonnistumisena, koska neuvostojärjestelmä merkitsi pikemminkin marxilaisten ihanteiden pettämistä kuin toteutumista. Jos sosiaalidemokraatit sanovat, ettei neuvostososialismi ollut sellaista sosialismia kuin he halusivat, niin idealistimarxilaiset sanovat, että (ehkäpä Leninin jälkeinen) Neuvostoliitto ei oikeastaan ollut sosialistinen. Sosiaalidemokraattien mielestä neuvostojärjestelmä vastaa marxilaisuutta, ja he torjuvat marxilaisuuden; idealistimarxilaiset tarrautuvat teoriaansa samalla väittäen, että sitä ei ole vielä toteutettu käytännössä.

Meidän näkemyksemme eroaa näistä molemmista. Ensinnäkin olemme sitä mieltä, että sosiaalidemokratia ei ylety siihen, mitä se on historiallisesti tavoitellut - se ei edusta riittävän radikaalia ratkaisua nykyaikaisten kapitalististen yhteiskuntien ongelmiin. Toisin kuin sosiaalidemokraatit, me uskomme, että klassisessa marxilaisessa tavoitteessa radikaalista yhteiskunnallisesta muutoksesta on paljon hyvää. Toisaalta torjumme myös idealistisen näkemyksen, joka pyrkii säilyttämään sosialististen aatteiden puhtauden sillä hinnalla, että irrottaa ne kokonaan historiallisesta todellisuudesta - toisin sanoen olemme sitä mieltä, että neuvostomallin mukaiset yhteiskunnat olivat eräässä tärkeässä merkityksessä sosialistisia. Tietenkään ne eivät olleet Marxin ja Engelsin tai edes Leninin aatteiden ruumiillistumia, mutta mikäpä konkreettinen historiallinen yhteiskunta milloinkaan on ollut lihaksi tullut Idea? Kun "sosialismia" käytetään yhteiskuntatieteellisenä käsitteenä, jolla tarkoitetaan tiettyä yhteiskunnallista organisaatiota, joka perustuu tiettyyn tuotantotapaan, on ymmärrettävä, et-

tä sosialismi ei ole mikään Utopia. On hyvinkin epätieteellistä väittää, että koska neuvostojärjestelmä ei ollut demokraattinen, se ei voinut olla sosialistinen, samoin kuin on epätieteellistä, jos yleisemmällä tasolla vain rakennellaan sosialismin määritelmän sisään kaikenlaisia itseä miellyttäviä piirteitä. Meidän näkemyssemme voidaan vetää yhteen seuraavasti:

- (1) Neuvostoyhteiskunta todella *oli* sosialistinen.
- (2) Tässä yhteiskunnassa oli useita ongelmallisia ja epämiellyttäviä piirteitä.
- (3) Neuvostoyhteiskunnan vaikeudet johtuivat osaksi erittäin vaikeista historiallisista olosuhteista, joissa bolševikit aloittivat sosialismin rakentamisen, mutta muitakin syitä oli: tehtiin huomattavia virhevalintoja (jotka ovat yhtä mahdollisia sosialismissa kuin kapitalismissakin), ja tämän lisäksi neuvostosocialismin ongelmat heijastelivat vakavia heikkouksia itse klassisessa marxilaisuudessa.
- (4) Neuvostojärjestelmän epäonnistuminen ei näin ollen ole lainkaan merkityksetön marxilaiselle sosialismille. Meidän on ajateltava tarkoin, mitä tästä epäonnistumisesta voidaan oppia.
- (5) Kaikesta huolimatta - ja toisin kuin ne, joita marxilaisuuden lopullinen hävittäminen miellyttäisi - uskomme, että erityyppinen sosialismi - edelleen selvästi marxilainen, vaikkakin olennaisesti uudelleen muotoiltuna - on mahdollinen. Neuvostoliitto oli sosialistinen, mutta toisenlaiset marxilaisen sosialismin muodot ovat mahdollisia.
- (6) Näiden näkemysten uskottavuus voidaan taata vain, jos kykenemme esittämään paljon tähänastista yksityiskohtaisemmin sekä ne taloudelliset mekanismit että ne poliittiset muodot, joita sosialistit pitävät sekä tavoiteltavina että toteuttamiskelpoisina. Tähän pyrimme käsillä olevassa kirjassa.

Jo tässä esipuheessa annamme joitakin vastauksia eräisiin yllä mainittujen kohtien herättämiin kysymyksiin: Miksi sosiaalidemokratia ei riitä? Missä mielessä Neuvostoliitto oli sosialistinen? Sikäli kuin neuvostoyhteiskunnan puutteet johtuivat marxilaisen teorian puutteista ja sokeista pisteistä, mitä nämä puutteet ja sokeat pisteet olivat? Millä perustellaan sosialismin uuden nousun mahdollisuutta ja tarpeellisuutta? Emme kykene vastaamaan näihin kysymyksiin yksityiskohtaisesti tässä; tarkoituksemme on luonnostella vastausten ääriviivat ja valmistella tulevien lukujen sisältöä, joissa luonnokset saavat lihaa luidensa ympärille.

MIKSI SOSIAALIDEMOKRATIA EI RIITÄ?

Sosiaalidemokratia on perinteisesti kannattanut "sekataloutta", siis kapitalismin tuottaman epätasa-arvon lieventämistä progressiivisen verotuksen ja tulonsiirtojen keinoin, sekä parlamentaarista demokratiaa ja kansalaisvapauksia. Menestyksekkäimmillään sosiaalidemokraattiset puolueet ovat selvästikin onnistuneet parantamaan työtätekevien luokkien oloja, jos niitä verrataan sääntelemättömään kapitalismiin. Iso-Britanniassa terveydenhuoltojärjestelmä, National Health Service (NHS), on edelleen tällaisen politiikan kestävä monumentti. Tästä huolimatta useita merkittäviä ongelmia on ratkaisematta.

Ensinnäkin kapitalistiset talousmekanismit ovat taipuvaisia tuottamaan valtavaa tulojen, varallisuuden ja "elämänmahdollisuuksien" epätasa-arvoa (ks. luku 1), eikä sosiaalidemokratialla ole ollut kovin paljon todellista vaikutusta tähän epätasa-arvoon, joka on pahentunut viimeisen vuosikymmenen aikana. Vain radikaali muutos henkilökohtaisten tulojen jakautumisperusteissa (ks. luku 2) tarjoaa todellisen näköalan tämän valtavan epätasa-arvon poistamiseksi. Toiseksi "sekatalous" on ongelmallinen kahdella merkittäväällä tavalla. Tähän saakka olemassa olleissa sekatalouksissa sosialistiset elementit ovat olleet alisteisia kapitalistisiin ele-

mentteihin nähden: tavara- ja palkkatyömuodot ovat säilyneet tuotantoa ja tulonjakoa organisoivina muotoina. "Sosialistiset" toimenpiteet on täytynyt rahoittaa verovaroista, jotka on kerätty yhteiskunnan kapitalistiselta sektorilta, mikä taas on tarkoittanut, että "hyvinvointipolitiikan" laajentaminen ja palveluiden "ilmainen" saatavuus ovat olleet riippuvaisia kapitalistisen sektorin elinvoimaisuudesta ja veropohjan lujuudesta. Vain kapitalistisen sektorin kasvaessa voimakkaasti on sosiaalidemokraattisilla hallituksilla ollut mahdollisuus pitää lupauksensa. Tällä tavoin sosiaalidemokraattisten hallitusten kyky muokata yhteiskunnan luokkarakennetta on ollut sisäisesti itseään rajoittava: radikaalin uusjaon yrittäminen on aina uhannut kapitalistista vaurautta luovaa moottoria, josta nämä hallitukset viime kädessä ovat riippuvaisia.

Edelliseen liittyen: Jos "sekatalous" on kapitalististen ja sosialististen elementtien sekoitus, niin sosialistisen sektorin toiminta-periaatteita ei liiemmin ole pyritty määrittelemään. Tästä johtuen koko ajatus sekataloudesta on haavoittuvainen maailmassa, jossa suunnitelmataloudet hajoavat. Vapaiden markkinoiden puolustajat voivat esimerkiksi kysyä, että jos suunnitelmallisuus hylätään sen sydänmailla, niin miksi sitä pitäisi sietää lännessä edes järjestelmän alistettuna osana? Sikäli kuin länsimaiden sosiaalidemokraateilla ei ole selkeää käsitystä siitä, mitä suunnitelmalliset ja ei-tavaramuotoiset tuotantomuodot viime kädessä ovat ja kuinka niiden tehokkuutta voidaan mitata, ei heillä ole aseita puolustaa haluamaansa "sekoitusta", paitsi epämääräisillä ja moralisoivilla keinoilla.

Tästä näkökulmasta yrityksemme määritellä sosialistiset talousmekanismit voidaan nähdä sen perustan luomisena, joka sosiaalidemokraateilta puuttuu: jopa ne, jotka eivät hyväksy tavoitettamme täysin suunnitellusta taloudesta, saattavat siitä huolimatta löytää jotain hyödyllistä ajatuksistamme, sikäli kuin ne valaisevat sekatalouden "sekoituksen" laiminlyötyä osaa.

**MISSÄ MERKITYKSESSÄ NEUVOSTOLIITTO
OLI SOSIALISTINEN?**

Seuraavassa nojaudumme klassiseen marxilaiseen analyysiin yhteiskunnasta. Marxin mukaan yhteiskuntajärjestelmiä perustavimmin erotteleva tekijä on se tapa, millä ne varmistavat lisätuotteen keräämisen välittömiltä tuottajilta. Tämä vaatii hieman selvennystä. Teorian mukaan "välttämätön tuote" on se osa tuotteesta, joka vaaditaan itse työvoiman ylläpitoon ja uusintamiseen. Tämä ottaa työläisten ja heidän perheidensä käyttämien kulutushyödykkeiden ja palveluiden muodon, ja toisaalta niiden sijoitusten muodon (sijoitukset tuotantolaitoksiin, työvälineisiin jne.), joita tarvitaan yhteiskunnan nykyisen tuotantovälineistön säilyttämiseen toimintakuntoisena. Toisaalta "lisätuote" on yhteiskunnallisen tuotteen se osuus, jonka avulla ylläpidetään yhteiskunnan tuottamatonta väestöä (sekalaista väkeä, joka ulottuu joutilaista rikkaista poliitikkoihin, armeijaan, eläkeläisiin jne.), sekä se osuus, joka on varattu tuotantovälineiden määrän kasvattamiseen. Missä tahansa yhteiskunnassa, joka kykenee ylläpitämään tuottamattomia jäseniään ja toteuttamaan taloudellisesti edistyksellisiä nettoinvestointiohjelmiä, pitää olla jokin mekanismi, jolla se onnistuu saamaan välittömät tuottajat tuottamaan enemmän kuin he tarvitsevat vain itsensä ylläpitämiseen. Tämän mekanismin tarkempi luonne on marxilaisen teorian mukaan koko yhteiskunnan ymmärtämisen avain - ei vain pelkän "talouden" muodon vaan myös valtion muodon ja politiikan ymmärtämiseksi. Väitteemme on, että neuvostojärjestelmän käyttämä menetelmä lisätuotteen keräämiseksi oli kapitalismista selvästi poikkeava, ja se asettunee asiayhteyteensä parhaiten valottamalla hieman siihen liittyvää historiaa.

Katsokaamme ensin feodalistisen ja kapitalistisen yhteiskunnan eroja. Feodalismissa lisätuotteen kerääminen oli selvästi "näkyvässä". Sen muodot vaihtelivat, mutta eräs tyypillinen menetelmä oli, että talonpoika työskenteli omalla maallaan osan

viikosta ja loput herransa maalla; vaihtoehtoisesti talonpoika saattoi joutua antamaan osan oman maansa tuotteesta herralleen. Jos tällaisen yhteiskunnan pitää uusintaa itsensä, välittömät tuottajat on pidettävä alistettuina tai orjuudessa; poliittinen ja laillinen tasavertaisuus ei tule kysymykseenkään. Oman paikkansa tietämisen autuudesta kertova uskonnollinen ideologia, joka puhuu eri yksilöiden erityisistä "paikoista" maan päällä ja lupaa taivaallisen palkinnon niille jotka täyttävät osansa Jumalan maallisessa suunnitelmassa, on tässä myös hyödyllinen.

Mutta kapitalismissa lisätuotteen keräämisestä tulee palkkatyömuodon suojissa "näkyvätöntä". Sopimuksen osapuolet ovat laillisesti tasavertaisia, kumpikin tuo omaisuutensa markkinoille ja suorittaa vapaaehtoisen kaupan. Tehtaan pilli ei soi sen merkiksi, että työläisen oman palkkasumman tuottava osuus päivästä päättyy ja työ työnantajan voittojen hyväksi alkaa. Joka tapauksessa työläisten palkat ovat olennaisesti vähemmän kuin koko heidän luomansa tuotteen arvo: tämä on marxilaisen riistoteorian perusta. Riiston todellinen aste riippuu työläisten ja kapitalistien välisestä taistelusta kaikissa muodoissaan: taistelusta palkkojen tasosta, tuotannon nopeudesta, työpäivän pituudesta tai teknologisista muutoksista, jotka määrittävät, kuinka paljon työaikaa vaaditaan tietyn kulutushyödykemäärän tuottamiseen.

Neuvostososialismi, erityisesti Stalinin johdolla 1920-luvun lopussa, otti käyttöön uuden ei-kapitalistisen mekanismin lisätuotteen keräämiseksi. Tätä hämärtää jossain määrin se, että työläisten palkat maksettiin edelleen ruplilla ja että rahaa käytettiin edelleen kirjanpitoyksikkönä suunnitelman piirissä olevassa teollisuudessa. Näiden "rahamuotojen" sisältö kuitenkin muuttui huomattavasti, sillä neuvostosuunnittelussa jako välttämättömään ja lisätyöhön oli poliittisten päätösten tulosta. Suunnitteluviranomaiset kohdensivat hyödykkeet ja työvoiman yrityksiin suurimmilta osin, ja he varmistivat aina, että yrityksillä oli riittävästi rahaa "maksaa" hyödykkeistä, jotka niihin kohdennettiin. Jos yritys teki rahamääräistä "tappiota" ja joutui siksi vastaanotta-

maan tasapainottavia "tukiaisia", niin se ei ollut mikään ongelma. Toisaalta rahan omistaminen ei sellaisenaan taannut, että yritys olisi saanut tuotteita käyttöönsä. Samalla tavoin kohdennettiin keskitetysti myös kulutushyödykkeiden tuotantoon menevät voimavarat. Olettakaamme, että työläiset saivat ruplamääräisen palkankorotuksen: sellaisenaan tästä ei ollut vielä mitään hyötyä, koska kulutushyödykkeiden tuotanto ei liittynyt millään tavalla kuluttajien ostovoimaan. Korkeammat palkat merkitsivät vain korkeampia hintoja tai puutetta kaupoissa. Lisätuotteen tuotantoaste oli päätetty samalla hetkellä, kun suunnittelijat määrittivät raskaaseen teollisuuteen ja kulutushyödyketeollisuuteen kohdennettavat voimavarat.

Hyvin yleisellä tasolla tämä suunnittelujärjestelmä, missä välttämätön ja lisätuote ovat tietoisien yhteiskunnallisten päätösten tulos, on täysin yhtenevä Marxin kaavailujen kanssa. Marx vain oli kuvitellut "yhteiskunnallisen päätöksen" olevan radikaalisti demokraattinen, siten että lisätuotteen tuottamisella olisi sisäinen oikeutus. Jos ihmiset olisivat tehneet päätöksen käyttäen niin-janiin suuren osan yhteisestä työstään nettosijoituksiin ja tuottamattoman väestön ylläpitoon, he olisivat tällöin valmiita panemaan omat päätöksensä toimeen. Sekä ulkoisista että sisäisistä syistä johtuen neuvostoyhteiskunta oli suunnitelman käyttöönottamisen hetkellä kaukana demokratiasta. Miten sitten työläiset voitiin pakottaa toteuttamaan suunnitelma (jota he eivät olleet olleet päättämässä, vaikka se esitettiin heidän etujensa mukaiseksi)?

Tiedämme, että suurin piirtein suunnitelmat toteutettiin, ja 1930-luvulla raskaan teollisuuden muodostama perusta kehittyi ennennäkemätöntä vauhtia. Toisen maailmansodan aikana se joutui natsien hyökkäyksen kohtelemaksi, mistä se kuitenkin selvisi menestyksellisesti. Tiedämme myös Stalinin ajan tyypilliset piirteet, joissa oli yhtäältä sekä erikoinen sekoitus terroria ja pakko-työtä että toisaalta aitoa pioneerihenkeä. Kun kysymme, miten lisätuotteen kerääminen oli mahdollista epädemokraattisessa suunnitelmataloudessa, Stalinin henkilökultti ei näyttäydä vain

pelkkänä "vääristymänä", vaan järjestelmän olennaisena osana. Stalin, samanaikaisesti innoittava johtaja, joka korvasi määrätietoisuudella ja sisulla sen mitä häneltä puuttui tahdikkaudesta ja joka kykeni edistämään osallistumisen tunnetta suuressa historiallisessa ponnistuksessa; toisaalta Stalin, joka säälimättömästi raivasi tieltään kaikki, jotka eivät osallistuneet sosialismin rakentamistyöhön hänen haluamallaan tavalla (ja lisäksi monia muita). Stalin-kultti, sen sekä populistiset että kammottavat piirteet, oli keskeinen tekijä neuvostomallin mukaisessa lisätuotteen keräämisessä.

MITÄ NEUVOSTOSIALISMIN EPÄONNISTUMISESTA VOIDAAN OPPIA?

Neuvostososialismin kriisi näkyisi johtuneen kahdesta seikasta. Toisaalta oltiin tyytymättömiä vanhanmallisen neuvostopolitiikan epädemokraattisiin ja autoritaristisiin käytäntöihin, ja toisaalta oltiin laajasti sitä mieltä, että 1930-luvulta saakka käytössä olleet taloudelliset mekanismit olivat aikansa eläneitä ja että niissä pitäytyminen olisi tuominnut (entisen) Neuvostoliiton kansat paikallaan polkevaan elintasoon ja jatkuvaan kulutushyödykkeiden puutteeseen. Kun tätä verrattiin kapitalististen talouksien yhä jatkuvaan elinvoimaisuuteen, mainitunlaiset olosuhteet muodostuivat kasvavassa määrin sietämättömiksi.

Jossain määrin nämä asiat ovat yhteydessä keskenään. Kun Neuvostoliitto siirtyi Stalinin ajasta Brežnevin aikaan, aiempaa terrori- ja pakkojärjestelmää lievennettiin. Samanaikaisesti kuitenkin sosialismin rakentamisen alkuvuosina (ja myös toisen maailmansodan aikana fasismin vastaisessa taistelussa) ihmisiä elähdyttänyt pioneerihenki haihtui. Toisin sanoen molemmat pilarit, joiden varassa neuvostomallin mukainen (suunnitelmallinen mutta epädemokraattinen) lisätuotteen kerääminen lepäsi, rappeutuivat. On myös huomattava, ettei Stalin kaihtanut merkittä-

viäkään palkkaeroja työpanoksen kasvattamiseksi, kun taas Brežnev siirtyi kohti tasa-arvoisempaa mallia. Sosialistit voivat tietenkin ylistää tasavertaisuutta, mutta jos yksilölliset rahakannustimet rappeutuvat, on silti olemassa tarve edistää muunlaisia kannustimia - esimerkiksi sellaisia, jotka kumpuavat halusta demokraattiseen osallistumiseen yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Ja jos hyvää työtä ei palkittaisikaan roimasti suuremmalla palkalla, jotenkin se on silti palkittava (ja sen on myös näytettävä siltä), esimerkiksi ylennys- tai muiden etenemismahdollisuuksien muodossa. Tällaisia vaihtoehtoisia kannustimia ei ollut Brežnevin ajan korruptoituneessa ja kyynisessä kulttuurissa juuri lainkaan. Apatia levisi. Jos aiemmat sukupolvet olivat kokeneet sosialismin jalona ihanteena - joka Neuvostoliitossa oli epätäydellisesti toteutettu tai ehkä jopa vakavasti vääristynyt, mutta silti kannattamisen arvoinen - niin Brežnevin aikana kokonaiset sukupolvet kasvoivat samaistaakseen sosialismin ja Neuvostoliiton, aivan kuten järjestelmän omassa propagandassa sanottiin. Jos he vihasivat Neuvostoliittoa, he vihasivat sosialismia.

Diagnoosi johtaa jossain määrin kahdensuuntaisiin johtopäätöksiin. Painottaessamme Neuvostoliiton epädemokraattisen suunnittelujärjestelmän luonnetta saattaa syntyä vaikutelma, että syvälleikävät demokraattiset uudistukset olisivat voineet riittää neuvostoyhteiskunnan ja -talouden elinvoimaisuuden palauttamiseksi. Jos epädemokraattinen suunnittelu olisi korvattu demokraattisella suunnittelulla, niin väestön innostus olisi saatu valjastettua taloudellisen modernisaation toteuttamiseen, joka edelleen mahtuisi suunnitelmallisiin ja ei-kapitalistisiin puitteisiin. Tämä näkemys näyttää nyt tietenkin täysin tyrmätyltä, kun se asetetaan vastakkain Venäjän lähihistorian tapahtumien kanssa: uudistukset eivät rajoittuneet *glasnostiin*, eivät edes *perestroikaan*, joka ymmärrettiin sosialistisen talouden uudelleenjärjestelynä, vaan etenivät ainakin näennäisen väistämättömästi vanhan suunnittelujärjestelmän tuhoon kokonaisuudessaan ja kohti markkinatalouteen siirtymistä.

Olemme siis sitä mieltä, että perusteellinen demokratisointi yhdessä suunnittelumekanismien olennaisen uudistamisen kanssa olisi voinut - periaatteessa - luoda mahdollisuudet neuvostososialismin elinvoimaisuuden palauttamiseksi. Valitettavasti kuitenkin vuosikymmenien tylyt kokemukset diktatorisesta vallankäytöstä, jota ideologisesti tuettiin luutuneella, virallisella marxilaisuudella, näyttivät sulkeneen tämän mahdollisuuden pois. Jotkut neuvostokansalaiset ehkä pitivät ajatusta houkuttelevana, mutta liian monet heistä olivat valmiita vaatimaan täydellistä irtiottoa kommunistisesta menneisyydestä.

MIKÄ ON UUDENLAISEN SOSIALISMIN TEOREETTINEN PERUSTA?

Uudenlaisen sosialismin perustana tulee olla radikaali demokratia ja tehokas suunnittelu. On selvää, että demokraattinen elementti ei ole ylellisyyttä, jonka toteuttaminen voidaan lykätä siihen asti, kunnes olosuhteet ovat erityisen suotuisat. Ilman demokratiaa, kuten yllä olemme esittäneet, sosialistisen yhteiskunnan johtajat ajautuvat pakkokeinoihin varmistaakseen lisätuotteen tuotannon, ja jos pakotus vähenee, koko järjestelmä alkaa polkea paikallaan. Samanaikaisesti tehokkaan suunnittelujärjestelmän kehittäminen ei todennäköisesti ole mahdollista, elleivät erilaiset ideat voi kilpailla keskenään. Neuvostokommunistien epäonnistuminen elinkelpoisten sosialististen uudistusten esittämisessä viime vuosina ovat todisteina sellaisen järjestelmän kielteisistä vaikutuksista, missä mukautuminen ja tottelevaisuus ovat kunniapaikalla. Kapitalistiset yhteiskunnat voivat saavuttaa taloudellista edistystä poliittisen diktatuurin oloissa, koska jopa silloin yksityinen taloudellinen toiminta jää suhteellisen rajoittamattomaksi ja kilpailun normaalit prosessit ovat edelleen voimassa, kun taas työväenluokan järjestöjen tukahduttaminen voi mahdollistaa korkeamman riistoasteen. Sosialismissa tällaista jakoa autoritaari-

sen valtion ja "vapaiden" markkinoiden välillä ei voi olla, ja jos ideologisen "oikeammuuden" kriteerit ovat vallitsevina tuotannonjohtajien nimittämisessä ja jopa taloudellis-teoreettisessa keskustelussa, niin pitkän aikavälin näkymät kasvusta ja tehokkuudesta ovat varsin synkät.

Sekä demokraattisten instituutioiden että tehokkaiden suunnittelumekanismien näkökulmasta on todettava, että Neuvostoliiton tapauksessa esiin nousseet ongelmat heijastelevat tiettyjä heikkouksia klassisessa marxilaisuudessa. Marx, Engels ja Lenin olivat paljon parempia arvostellessaan kapitalismia kuin pohdiskellessaan sosialistista yhteiskuntaa. Bolševikit tarrautuivat alun perin työläisten ja sotilaiden neuvostoihin demokraattisten instituutioiden mallina. Vaikka tämä saattoi olla taktisesti hyvä valinta, olemme sitä mieltä, että neuvostomuoto on olemukseltaan riittämätön ja jopa vaarallinen ja että meidän on etsittävä malleja sosialismin demokraattiseksi perustaksi muualta. Mitä taas tulee suunnittelumekanismeihin, Marxilla ja Engelsillä oli joitakin kiinnostavia ideoita, mutta näitä ei koskaan kehitelty yleisen tason epämääräisyyksiä pitemmälle. Neuvostosuunnittelijat improvisoivat oman järjestelmänsä, mikä toimi eräissä tarkoituksissa omana aikanaan, mutta sosialismin taloudellisten mekanismien kehittämistä rajoitti heidän näkemänsä tarve pitäytyä marxilaisten opinkappaleiden puitteissa - näin he ohittivat kaikki sellaiset teoreettiset menetelmät (ja jopa suoraan tyrmäsivät ne) kuten rajahyötyanalyysin, jotka vaikuttivat "porvarillisuuden" tahrimita. Länsimaiden marxilaiset ovat myös olleet sitä mieltä, että tämä suuntaus johtui Marxin kirjoitusten väärintulkinnasta. Ehkäpä näin, mutta juuri se, ettei Marx yrittänytkaan luonnostella suunnitelmatalouden toimintaperiaatteita, mahdollisti tällaisen väärintulkinnan. Joka tapauksessa sosialismilla ei tule milloinkaan olemaan minkäänlaista uskottavuutta taloudellisena järjestelmänä, elleemme kykene esittämään mainitun kaltaisia periaatteita riittävän yksityiskohtaisesti.

KIRJAN SISÄLLÖN YHTEENVETO

Tämän esipuheen jäljellä olevassa osassa teemme yhteenvedon tärkeimmistä näkemyksistämme yllä esitettyjen ongelmien ja seikkojen valossa. Luvut 1 ja 2 käsittelevät epätasa-arvoon ja epäoikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Ensimmäisessä luvussa luodaan yleiskatsaus kapitalistisen yhteiskunnan epätasa-arvoisuuden perustaan, jota - kuten jo mainitsimme - sosiaalidemokraattien reformit eivät ole kyenneet hävittämään. Toinen luku osoittaa, miten johdonmukainen sosialistinen palkka-järjestelmä voisi poistaa epätasa-arvoisuutta olennaisesti. Luvussa 2 esitetty palkkausjärjestelmä perustuu ajatukselle, että jokaisen tuotteen ja palvelun sisältämä työ voidaan laskea. Luvussa 3 tämä ajatus osoitetaan toimivaksi, samalla kun siinä kehitellään ajatusta, että taloudellinen laskenta työajan mukaan on rationaalinen ja teknisesti edistyksellinen menetelmä.

Luvuissa 4-9 kehittelemme tehokkaan taloudellisen suunnittelujärjestelmän eri puolia osoittaaksemme, että se kykenee varmistamaan talouden kehityksen ihmisten demokraattisesti määrittelemien tarpeiden mukaisesti. Luku 4 selventää eräitä peruskäsitteitä ja ensisijaisuuksia sekä erittelee muutamia suunnittelun "tasoja", nimittäin strategisen, yksityiskohtaisen ja makrotaloudellisen suunnittelun, joita sitten kutakin käsitellään vielä erikseen luvuissa 5, 6 ja 7. Luku 8 hahmottelee erityisen mekanismin sen varmistamiseksi, että tuotanto vastaa yksityiskohdittaan kuluttajien mielihaluja, samalla kun vältetään tarpeeton jonotus ja tavaran keskenloppuminen. Luku 9 tarkastelee kaavaillemamme suunnittelumekanismiin vaatiman informaation saataavuutta ja yhdistää paikkansapitävien tietojen ja yksilöille suunnattujen kannustimien ja rangaistusten muodostamat koko-

naisuudet. Näiden lukujen puitteissa asetamme omaa malliamme vastakkain sen mallin kanssa, jonka yleisesti katsotaan epäonnistuneen Neuvostoliitossa.¹⁾

Siinä missä luvut 4-9 käsittelevät suunnitelmataloutta eristettynä yksikkönä, luvut 10 ja 11 laajentavat näkökulmaa ottamalla huomioon muiden talouksien kanssa käytävästä kaupasta johtuvat seikat, mikä on tärkeä näkökohta yhä tiiviimmin verkostoituneessa maailmassa.

Luvut 12-14 jatkavat tästäkin pidemmälle käsittelemällä eräitä yhteiskunnallisia ja poliittisia kysymyksiä. Luku 12 yhdistää sosialistien tavoitteet feministien esille nostamiin näkökohtiin. Se tutkiskelee mahdollisuutta kotitalouskommuunien perustamiseen vaihtoehtona ydinperheen muodostamalle "kotitaloudelle", ja osoittaa kuinka tällaiset kommuunit voivat toimia suunnitelmatalouden muodostamassa laajemmassa kokonaisuudessa. Luku 13 ottaa käsittelyyn yhteiskunnan poliittisen kentän ja esittää radikaalin version demokraattisesta järjestelmästä, joka pystyy takamaan tavallisille ihmisille todellista valtaa. Kuten jo mainittua, suhtaudumme neuvostoihin perustuvaan demokratiaan kriittisesti. Yhtä kriittisesti suhtaudumme parlamentaarisiiin järjestelmiin, ja oma näkemyksemme perustuu klassisen (ateenalaisen) demokratian uudelleensoveltamiseen nykyajan tarpeita varten. Luku 14 käsittelee kysymystä omistussuhteista ja tarkentaa niiden omistusmuotojen piirteitä, jotka vaaditaan aiemmin käsiteltyjen taloudellisten ja yhteiskunnallisten muotojen perustaksi.

Viimeisessä*) luvussa käsittelemme eräitä vasta-argumentteja,

---

¹⁾ Tässä kirjassa kehittelemme näkemyksiämme omista lähtökohdistamme käsin, emmekä siis viittaa kovin suureen määrään lähdekirjallisuutta. Historiallisesta "sosialistisesta laskentakeskustelusta" ja sen kritiikistä kiinnostuneille ks. Cottrell & Cockshott (1993a), ja neuvostoliittolaistyyllisen suunnitelmatalouden teorian ja käytännön yksityiskohdista ks. Cottrell & Cockshott (1993b).

*) Tässä julkaistaan lisäksi ranskankielistä painosta (2008) varten valmistetut luvut 16 ja 17, jotka käsittelevät "sosialistista laskentakeskustelua" ja siirtymistä sosialismiin. *Suom. huom.*

joita muutamat epäilevät sosialistit ovat viime vuosina esittäneet. Tässä kohdin vastaamme niihin näkemyksiin, jotka kannattavat markkinasosialismia vaihtoehtona sellaiselle suunnittelulle, jota me kannatamme.

Toivomme, että tätä kirjaa elähdyttävä teema, kaikkien sen sisältämien yksityiskohtaisten näkemysten kautta, on selvä. Tavoitteemme on jokaisen ihmisyksilön henkilökohtaisten mahdollisuuksien täysi toteuttaminen, sekä yksilönä että yhteiskunnan jäsenenä. Tämän toteutuminen vaatii arvokkuutta, turvallisuutta ja pitkälle menevää tasavertaisuutta (mutta ei tietenkään tasapäisyyttä) samoin kuin tuotannollista tehokkuuttakin. Se vaatii myös, että ihminen löytää kestävänsä tavan elää tasapainossa planeettamme ja ympäristön kanssa. Olemme sitä mieltä, että nämä tavoitteet voidaan saavuttaa radikaalisti demokraattisessa yhteiskunnassa - uudenlaisessa sosialismissa.

